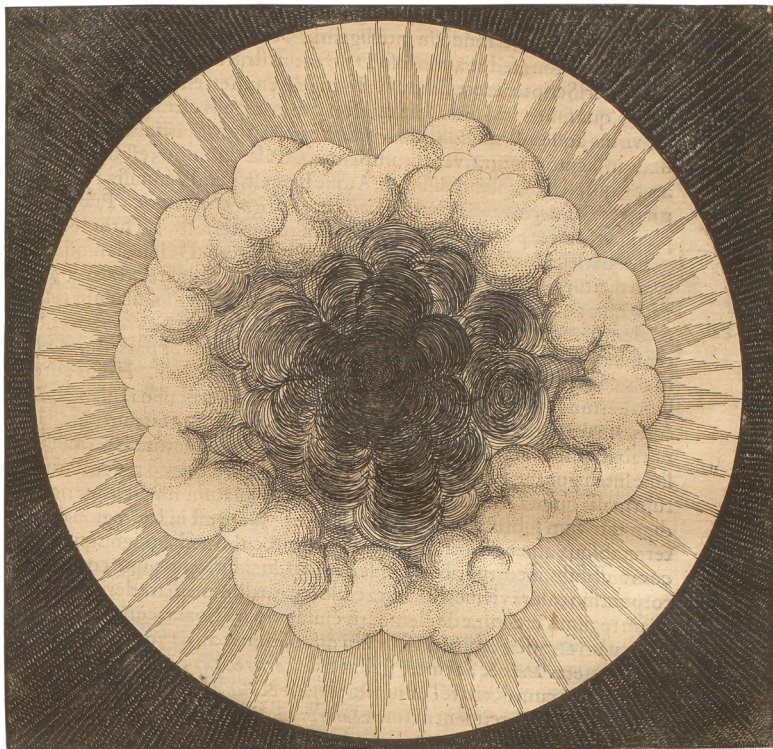

C A R I N G

Muziek en woord over actieve hoop
een blik op de toekomst
in de Boekentoren
tijdens de zomerzonnnewende, 21 juni 2026

DENK GROOTS, HOU HET KLEIN
Olga Van Oost

Wij van Het Erfgoed

Mijn naam is Olga Van Oost. Ik werk voor FARO, het Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed. Samen met mijn collega's én de vele collega's in de sector, zorgen we voor *erfgoed*, met andere woorden: voorwerpen, allerhande collecties, tradities, technieken enzovoort.

Ik ben dus van Het Erfgoed. Van musea, archieven, documenten, oude dingen... Mijn wereld wordt beheerst door de dingen die voorbij gaan en voorbij zijn gegaan. Van *dode* dingen zo je wil. Het verleden bestuderen, voorstellen hoe het vroeger was, maar ook samen met mensen vandaag geschiedenissen reconstrueren en doorgeven, dat is wat wij doen, Wij van het Erfgoed.

De Erfgoed-Tijd

Het is een heerlijke branche. Je kan uren, dagen of zelfs een leven doorbrengen in een archief, een leeszaal van een erfgoedbibliotheek, een depot van een museum, en zoeken, vinden, analyseren, en interpreteren. Sommigen vinden deze plekken misschien stoffig, of erger nog, saai. Maar niets is minder waar! Levens, gebeurtenissen, voorwerpen, alles passeert door onze handen en hoofden. Dat werk gebeurt ook hier, in de Boekentoren. En zeg nu eerlijk, er zijn slechtere plekken om je tijd door te brengen.

Wij van het Erfgoed, houden van dat 'reizen in de tijd', en van het blootleggen van de rafels van de geschiedenis. Wij zijn dan ook een, het moet gezegd, belangrijke toegangspoort tot het verleden.

De patholoog van het Erfgoed

Ik zou zelfs meer zeggen. Wij van het Erfgoed wéten wat het is om met het verleden, en dus ook met de Dood bezig te zijn. Als we onze wereld zouden vergelijken met die van dokters en geneeskunde, dan zijn wij ongetwijfeld de pathologen. Je weet wel, die dokters, die lichamen onderzoeken nadat mensen overleden zijn.

En er is echt wel een opvallende parallel tussen deze twee werelden. De overledenen (of aflijvigen, om eens een archaisch woord te gebruiken, taal is ook erfgoed) vragen een aandachtige observatie, expertise, professionele afstand en ervaring. Wij van het Erfgoed begrijpen dat. De analyse en de interpretatie van de toestand van een oud object of document vragen om een éven nauwkeurige aanpak als die van de patholoog.

Wij vinden het dus meer dan normaal om met de dood bezig te zijn. Maar is dit niet net iets té normaal? De laatste weken spookt deze vraag door mijn hoofd. Is het normaal dat wij ons vooral richten op wat *was*, en op wat de facto verloren is gegaan? Dat we er zelfs een soort van genoegen in scheppen om hierover "vaststellingen" te doen? Dat we ons nogal graag nestelen in het comfort van het verleden. Want de mensen en dingen, die voorbij gingen, kunnen niet meer terug praten en ook geen weerstand meer bieden tegen onze kijk en ideeën.

De Stemlozen

Nu, elke erfgoedwerker die zichzelf en het werk serieus neemt, zal nu wel wat beginnen riposteren of tegenpruttelen. En terecht! Want Wij van het Erfgoed zijn vandaag immers net héél begaan met een stem te geven aan de talloze Stemlozen, die het verleden rijk is.

Want welke verhalen – en dat zijn er ontzettend veel – zijn nog niet verteld? Welke geschiedenissen zijn aan de aandacht ontsnapt of werden er bewust aan onttrokken? Dan denken we aan de levens van bijvoorbeeld vrouwen, mensen van kleur, maar ook aan die van al de 'gewone mensen' die zogezegd minder belangrijk waren.

Het prachtige aan ons werk is dat we ons meer dan ooit richten op de figuren, die in de marges van de geschiedenis zijn beland, op welke manier dan ook. Dat is belangrijk omdat de ongelijkheid in onze hedendaagse samenleving vaak diepe wortels heeft, verbonden met het historisch negeren, onderdrukken of wegmoffelen van deze stemmen.

De historisch-geïsoleerde focus op de mens

De stem laten horen van wie verstomd is, gaat ons dus aan. Maar toch, de vraag blijft. Wij van het Erfgoed, doen we wel genoeg? En vooral, is onze blik ruim genoeg? Want in lijn met het moderne, westerse denken, dat vertrekt vanuit de behoefte om de mens en zijn gedrag te begrijpen, is ook het erfgoedwerk in allereerste instantie... *mens-gericht*. We zijn ontzettend nieuwsgierig naar onze eigen soort, en kijken bijgevolg vooral in de spiegel. Mooi en boeiend, daar niet van, maar toch ook zo beperkend. Want hoe kunnen we die mens écht begrijpen, vandaag maar ook in het verleden, wanneer we hem blijven beschouwen als het alfa en omega van alles? Alsof hij boven alles en iedereen uittorent, als soort, als individu, als organisme?

De mens bepaalt het perspectief, ook in het erfgoedwerk. Terwijl hij in realiteit natuurlijk slechts een deeltje, een radertje is van een veel groter geheel, genaamd ‘onze planeet’ met al haar organismen. Dat mensen beter zouden moeten zorgen voor hun planeet als ze ook zelf als organisme willen blijven bestaan, ligt zo voor de hand, dat het bijna banaal wordt. Het ergste is misschien nog dat dit al zo vaak is gezegd, ook in het verleden.

De boekenkast van mijn vader

Dat beseftte ik onlangs nog maar eens toen ik in de boekenkast van wijlen mijn vader zat te snuffelen. Mijn vader overleed in 2020. Hij was toen al enige jaren dementerend maar het was de pandemie, die hem de genadeslag gaf. Hij was van een generatie die de kans niet had gekregen om hogere studies te doen. Een autodidact, die zo vaak en zo veel mogelijk las. Niet academisch geschoold dus, maar voor mij was hij een ontzettend inspirerende intellectueel en filosoof. Iemand die door te lezen en te studeren probeerde om vat te krijgen op de wereld. Maar cynisch genoeg was het een pandemie, waar hij echt geen controle of vat op had, die zijn lot bepaalde.

Terug naar zijn boekenkast dus. Daar kwam ik het boekje tegen ‘*Hou het klein. Een economische studie waarbij de mens weer meetelt*’. Geschreven door E.F. Schumacher in 1973. Deze econoom geloofde niet in ‘het toenmalige systeem’, dat volgens hem de ‘zelfvernietiging’ van de mens tot gevolg had. Hij brak zich het hoofd over de snoeiharde economische realiteit, de consumptiemaatschappij, die na de ellende van de Tweede Wereldoorlog opkwam en de klimaatcrisis, die er toen ook al was. Hij was ook ontzettend ongerust over de toekomst van de planeet. Klinkt dat niet bekend in de oren? In 1973 dus. Ik was toen nog niet geboren en velen onder jullie waarschijnlijk ook niet.

Verontrustend is dat dat boek nog steeds zo actueel is. Eenzelfde onbehaaglijk gevoel bekwam me toen ik kennismaakte met het rapport ‘*Grenzen aan de groei*’, opgesteld door de Club van Rome in 1972. Ook dat ging over de teloorgang van de planeet, het klimaat en de biodiversiteit. De leden van die Club van Rome, waren niet van de minsten. Nee, dat waren invloedrijke personen die een stempel drukten op het politieke klimaat van die tijd. Literatuurprofessor Geert Buelens schreef er een paar jaar terug een boeiend boek over, en de titel van een boekje van journalist Jaap Tielbeke, ‘*Wat we toen al wisten*’, over hetzelfde onderwerp, zegt ook genoeg.

Ode aan het ‘*Umwelt*’-denken!

En we kunnen nóg wat verder terug gaan in de tijd. Naar de zoöloog Jakob van Uexküll, die in 1909 het concept ‘*Umwelt*’ definieerde. Ik vond het terug in het geweldige boek ‘*Een immense wereld*’ van wetenschapsjournalist Ed Young.

Het concept ‘*Umwelt*’ kan je vertalen door ‘omgeving’ maar de betekenis gaat bij van Uexküll veel verder. Het gaat over het zich bijna letterlijk verplaatsen in de wereld van dieren, met de bedoeling om vat te krijgen op de manier waarop zij de wereld zien, voelen en ervaren. Een *Umwelt* zou je kunnen vergelijken met de muren van een huis waar vensters in zitten. Elk zintuig is een venster op de buitenwereld, een manier om die wereld waar te nemen. Alle diersoorten hebben hun eigen huizen, leefwerelden of dus *Umwelten*.

Neem nu het voorbeeld van de teek. De voornaamste vensters van de *Umwelt* van dit lastige beestje zijn: ten eerste de smaak van zoogdierenbloed, ten tweede de lichaamswarmte van zoogdieren en ten derde de geur van boterzuur van de huid van diezelfde zoogdieren. Dat is zijn *Umwelt* en verder kijkt de teek niet. Dat is niet opzettelijk. Hij kan de rest van de omgeving gewoonweg niet ervaren en weet dus ook niet dat er nog iets anders bestaat. Dezelfde redenering gaat op voor andere zoogdieren. Ieder heeft zijn eigen *Umwelt*, en kan zich dus moeilijk verhouden tot de *Umwelt* van een ander.

En dit geldt natuurlijk ook ... voor de mens. Alleen lijkt de mens, die zichzelf neemt als maat van de dingen en het leven, dat nog steeds niet altijd te beseffen. Integendeel zelfs.

Wat als...?

Maar wat als we ons de wereld eens wél zouden proberen voor te stellen vanuit de idee dat alle levende wezens hun eigen *Umwelt* hebben; dat we ons bijna letterlijk zouden proberen te verplaatsen in de wereld van dieren, planten en natuur? Te kijken, voelen en zelfs denken zoals zij? En uitgaan van gelijkwaardigheid in plaats van ons als vanzelfsprekend boven de rest te plaatsen?

Wat als Wij van het Erfgoed dat nu eens zouden proberen te doen? Dat wij zouden kijken naar geschiedenis, het verleden, de dingen die voorbij zijn gegaan, vanuit verschillende *Umwelten* in plaats van steeds vanuit de onze?

Archief van mogelijk verlies

Wie deze oefening alvast deed en er met glans in slaagde, is Tine Hens. Ze gebruikt het concept van *Umwelt* niet maar voor mij is haar boek *'Archief van mogelijk verlies'* er niettemin een prachtig voorbeeld van.

Tine dook in archieven, bibliotheken en musea, en ging in gesprek met boeiende mensen. Het is prachtig omdat ze op een unieke manier ingaat op de geschiedenissen en de *Umwelten* van de olm, gletsjers, de vuurvlieg, de paling, enzovoort. Jammer genoeg word je niet alleen getroffen door de schoonheid van deze verhalen, maar ook door het zwarte rouwbandje dat hen allemaal omrandt.

Zo leer je dat de olm of iep, een boom die ooit alomtegenwoordig was in het Vlaamse landschap, vandaag een unicum is geworden. Omdat de mens ervan uitging dat er toch genoeg olmen waren, werd de boom massaal gekapt. Ze heeft het ook over Wilson Bentley of *Snowflake Bentley*, een fotograaf en meteoroloog die in de tweede helft van de 19de eeuw foto's begon te maken van sneeuwvlokken. Een ode aan de sneeuw, een natuurfenomeen dat ook steeds precairder wordt. Of het kunstwerk *Snowman* door de Zwitserse kunstenaars Fischli/Weiss, letterlijk een sneeuwpop die in een vrieskast-vitrine staat, en die de vergankelijkheid van de sneeuw weergeeft. Ontroerend is de ode aan de korenbloem waar Tine Hens refereert aan werk van kunstenaars zoals Chagall, Matisse en Van Gogh.

Wij van het Erfgoed hebben een opdracht

Zonder te moraliseren, probeert Tine Hens de lezer iets duidelijk te maken en ik voel me als Erfgoedwerker in het bijzonder aangesproken. Ik leid ervan af dat Wij van het Erfgoed een opdracht hebben. Om vanuit het willen weten en de studie, *verandering* te brengen.

Ik begon deze lezing met de parallel tussen erfgoedwerkers en pathologen. De bijzondere aandacht voor wat voorbij ging, en de 'dode dingen', moeten we koesteren. Het is en blijft echt relevant werk en er is nog zoveel te doen.

Maar kunnen we dat nog doen zónder uitbreiding van dat mens-gerichte perspectief? Zónder rekening te houden met de impact van veranderingen in omgeving, klimaat, planeet en alles wat leeft of geleefd heeft? Zónder de diversiteit van de vele *Umwelten* mee te nemen?

Bedenk eens wat voor interessante perspectieven voor onderzoek en erfgoedpraktijk deze shift zou teweeg brengen? En we kunnen nog meer. Want waar we kei in zijn, Wij van het Erfgoed, dat is in het verbeelden van die perspectieven. Met cultureel erfgoed, de kunsten, cultuur als grondstoffen, zitten we zelf aan de bron van de verbeelding.

Makkelijk is het niet en dat zal het ook niet worden. Dat wisten onze voorouders in de jaren zeventig en verder terug in de twintigste eeuw ook al. Het blijft een strijd en het is soms vechten tegen de bierkaai. Vanuit een bepaald politiek en economisch perspectief is het pleidooi voor planeet, biodiversiteit, het respect voor de vele *Umwelten*, echt niet evident. Vandaar dat ik hier toch ook graag een *shout-out* wil doen aan de mensen die zich bij actiegroepen aansluiten en die medeburgers en politici blijven wijzen op deze grote problemen. Zij durven hun nek uit te steken. Het meest ontroerende daaraan is dat het merendeel van hen zoals Tine Hens het beschrijft 'gewone mensen' zijn, met gewone jobs en doorsnee levens, en dus geen gevaarlijke criminelen zoals ze nogal eens worden neergezet. De vergelijking door Tine Hens met vuurvliegjes, mooi, licht en weerbarstig, blijft hangen.

Pleidooi voor Innerlijke Kracht en Wijsheid

Tot slot, sta ik toch ook graag nog even stil bij mijn vader en zijn boekenkast. Papa en ik hebben vroeger veel en vaak gepraat, gefilosofeerd. Fysiek is hij er niet meer maar hij blijft een pilaar, een venster, in mijn eigen *Umwelt*. Hij is er altijd bij.

Hij was niet de man van het grote, collectieve verzet. Maar wat hij wel deed en me aanleerde, dat was dat verzet uiteindelijk iets is dat je heel diep in jezelf moet ontwikkelen. Als een soort innerlijke kracht. Schumacher pleitte er in 1973 ook al voor: alle theorieën, analyses van politieke en economische machinaties ten spijt. Waar het uiteindelijk op neer komt en over gaat, is dat we zoeken naar die innerlijke kracht en dus naar de wijsheid om mee het verschil te maken. Alle grote verandering begint immers met kleine stappen. Dat lijkt me dan ook een mooie afsluiter: Denk groots, maar hou het klein!

Dank voor jullie aandacht.

OLGA VAN OOST is algemeen directeur van FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. Als museoloog en onderzoeker heeft ze een sterke expertise in musea, erfgoedpraktijken en cultuurbeleid. Hiernaast is ze verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel als docent Culturele Vraagstukken in de vakgroep Communicatiewetenschappen.

UNIVERSITEIT
GENT

Boekentoren

Rozier 9

9000 Gent

boekentoren.gent/lostandfound